खबरको स्थायी ठेगाना
शिलापत्र

Mon, Apr 21, 2025 ८ वैशाख, २०८२

महिलाको यौनजीवनमा पितृसत्ताले यसरी जमाउँदै गयो पकड

- त्रिवेणी

| बिहीबार, साउन ७, २०७८

महिलाको यौनजीवनमा पितृसत्ताले यसरी जमाउँदै गयो पकड

भारतवर्षको इतिहासलाई धेरैले धेरै प्रकारले व्याख्या गरेको पाइन्छ । आफ्नै नै तर्क र सिद्धान्त बनाउनेदेखि लिएर, धर्मभीरु र तथ्यका आधारमा व्याख्या गर्नेहरूका कारण यहाँ व्याख्याताको संख्या स्याउँस्याउँती उम्रिएका च्याउजस्तै छ । कसैलाई संसारभरिका विकास र संस्कृतिको मूल भारतवर्ष हो भनेर प्रमाणित गर्नु छ । कसैलाई आधुनिक विज्ञान हाम्रा धर्मशास्त्रको सामान्य अंश हो भनी देखाउनु छ । वेदको विकल्प नदेख्नेदेखि धर्मशास्त्र नामको बारीको रखवालाको जिम्मेवारी बोकेका बुख्याँचा यही समाजमा भेटिन्छन् । यति हुँदाहुँदै ती धर्मशास्त्रलाई बेग्लै कोणबाट हेर्नेहरू पनि यहीँ छन् । यो लेखमा भने भारतवर्षका महिलाको यौनजीवनमा पितृसत्ताको पकडको इतिहासको चर्चा गरिनेछ ।

प्राचीन कविला तथा पारिवारिक समाजको यौन

प्राचीन हिन्दु समाज मातृप्रधान समाज थियो भनिन्छ । मातृप्रधान यस अर्थमा कि त्यो कविलामा यौन स्वतन्त्रता थियो । यौन स्वतन्त्रता भएका कारण विवाहसंस्था स्थापित नभएकाले स्वच्छन्द यौनसंस्कृति कविला समाजमा थियो । अहिलेको जस्तो परिवारको उत्पत्ति भइनसकेका कारण र शत्रुलाई प्ररास्त गर्ने

सीप र साधनको विकास भैनसकेको कारण गुफामा बसेर जीविकोपार्जन गरिरहेको त्यो समाजमा यौन पूर्णतः स्वतन्त्र थियो ।

एक जना महिलासँग कविलाका कैयौं पुरुषहरूको यौन सम्बन्ध रहने हुँदा बाबुको पहिचान हुन गाह्रो भएकाले शारीरिक महत्वका कारण स्त्रीप्रधान परिवार हुन्थ्यो । त्यस कारण पनि प्राचीन समयमा सन्तानको नाम आमासित जोडिएर आएको पाइन्छ । यसैको निरन्तरताको उदाहरण दितिका सन्तान दैत्य भनेर र अदितिका सन्तान आदित्य भनेर चिनिनु हो ।

पुरुषहरू आखेट (सिकार) का लागि निस्कने र प्राप्त आखेटले सामूहिक रूपमा जीविकोपार्जन गर्ने कविला समाजमा तत्कालीन सौन्दर्य चेतअनुसार सुन्दर मानिएका स्त्रीहरू सबैखाले पुरुषको रोजाइमा पर्ने हुँदा जोडी नपाएका महिलाहरूले पशुसँग पनि संसर्ग गरी यौन चाहना पूरा गर्ने गरेको पाइन्छ ।

'अम्बे अम्बाले ! अम्बालिके न मानयति कश्चनः सरसत्यकः सुभ्रदिका काम्पीलवासीनिम्' अर्थात्, अरे अम्बे ! अम्बाले र अम्बालिके, मलाई त कसैले पनि पकडेर लाँदैनन् । मलाई कसैले पनि रतिसुख दिन खोज्दैनन्, सबैसबै पुरुषहरू उही पहेँली र पातली देखिने शुभद्राका पछि लाग्छन् (यजुर्वेद–२३–२९) ।

यसरी रोजाइमा नपर्ने कोटीका महिलाहरूले पशुलाई प्रयोग गरी यौनचाहना पूरा गरेको पनि देखिन्छ र त्यसैको सांस्कृतिक रूप अश्वमेध यज्ञ गर्दा महिलाले घोडासँग संसर्ग गरेको अभिनय गर्नु हो भन्ने काशीनाथ विश्वनाथ राजवाडेको मत छ । यो मतसुहाउँदो प्रमाण ग्रन्थमा पनि पाइन्छ । अश्वमेघ यज्ञमा यजमानकी पत्नी मरेको घोडासँग सुत्छे र संभोगको अभिनय गर्छे (हरिभविष्य पर्व ५) ।

यजुर्वेदको एउटा प्रसङ्गमा यजमानकी पत्नीले घोडालाई काटिसकेपछि ऊसित संसर्ग गर्छु भनी सार्वजनिक आह्वान गर्दछे । त्यो सुनेर मरेको घोडाले पनि आउ क्षौमवस्त्र (धोएको कपडाको टालो) ओढेर सुतौंला भन्छ । त्यसपछि अधिष्ठाताले महिला र घोडालाई सँगै सुताइदिन्छ । अश्वमेध यज्ञको यो प्रसङ्गले पशुसितको संसर्ग पनि उतिबेला बर्जित थिएन भनी प्रस्ट पार्दछ ।

पशुसँग स्त्रीले मात्र नभएर पुरुषले पनि संसर्ग गर्दथे । महाभारतमा पाण्डुले मारेको ऋषिले मृगसँग संसर्ग गर्नु यसैको एउटा रूप हुन सक्छ । यौनकै कुरा गर्दा आफ्नै दाजुबहिनीबीच पनि यौन सम्बन्ध हुनु कुनै ठूलो कुरा थिएन । दक्ष र दक्षा सहोदर भाइबहिनी हुन् । उनीहरूबीच सम्भोग क्रिया भएको थियो (राजवाडे, विवाह संस्थाको इतिहास) ।

ऋग्वेदमा यम र यमीको प्रसंग पनि आउँछ । भाइबहिनीबीचको यौन सम्बन्ध प्राचीन मिश्र देशमा पनि पाइन्छ । क्लिओपेट्राको समयसम्म यो प्रथा यथावत् देखिन्छ । ब्रह्माका छोरा धर्मले दक्षका दश जना छोरीहरू

सरकार परिवर्तन हुन लागेको हो ?
5 min read

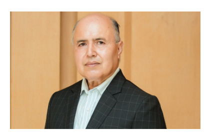

ओली-देउवा सहमतिनजिक, गभर्नरमा भट्टको सम्भावना बढ्यो
4 min read

सुदूरपश्चिममा एमाले विवाद उत्कर्षमा, रावललाई दलको नेताबाट हटाउन लेखराज-कर्ण एक ठाउँमा
5 min read

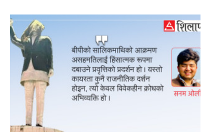
विचार

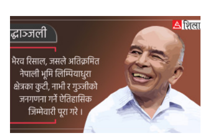

सांसदले भनून्- पार्टीहरूले सत्तामा आउन र जान संविधानलाई खेलौना बनाउन पाउँदैनौ
20 min read

शिक्षक आन्दोलनले नसमेटेका मुद्दा
7 min read

उच्चस्तरीय आर्थिक सुझाव आयोगको प्रतिवेदन बुझाउँदै के भने रामेश्वर खनालले ?
6 min read

ब्लग

सालिकमा कालो टालो: बीपीमाथिको आक्रमण कि लोकतन्त्रमाथिको असहिष्णुता ?
5 min read

लिम्पियाधुराका ज्युँदा प्रमाण थिए भैरव रिसाल
15 min read

प्रकाश सपुतको विचार

अर्थात् भातजोहरूसग ससग गरेको पनि धर्मशास्त्रमा उल्लेख छ । पछि परिवारको विस्तार भएपछि पनि निकै समयसम्म यो यौन प्रणाली कायम भएको देखिन्छ ।

महिलाको यौनमाथि पुरुषसत्ताले विस्तारै कब्जा जमाउँदै गए पनि यस्तो यौन प्रणाली निकै पछिसम्म पनि रहेको पाइन्छ । जनपदी नामकी अप्सरा र गौतम ऋषिबीचको क्षणिक संसर्गबाट कृप र कृपी जन्मे *(आदिपर्व अध्याय १३०)* ।

यस्ता कैयन् उदाहरणहरू छन् । महिलाको यौनमाथि निजी सम्पत्तिको धारणा विकास भएसँगै क्रमिक रूपमा बन्देज लगाउन सुरु गरिएको पाइन्छ । प्राचीन समयमा आतिथ्य सत्कारका लागि आफ्नी पत्नी मित्रलाई सुम्पेका कैयौं उदाहरण पाइन्छन् । सुपर्ण नागजेयले जवा नामकी आफ्नी जाया (सन्तान उत्पादनका लागि शुल्क तिरेर ल्याएकी स्त्री)लाई आफ्ना मित्र गालवको सत्कारका लागि सुम्पन्छन् । तत्पश्चात् गालव र जवाबीच संसर्ग हुँदा जवा भन्छिन्, 'सत्य भन्यौ गालव ! तर अब त सुतौं...। अँ, आज मलाई गर्भधारण नगराउनू नि ! रेतस् खिच्ने मन्त्र र विधिको ज्ञान त छ तिमीलाई ? म नागजेयकै रेतस्बाट पुत्रदान गर्छु, अन्यबाट होइन' (माधवी, पृष्ठ ३६) ।

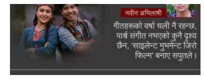
> **महिलाको श्रम पुँजीमा रुपान्तरण हुन सकेमा मात्र पितृसत्ताका कारण कमजोर बनेको सामाजिक स्थितिमा निकै परिवर्तन आँउछ । यौन सांस्कृतिक पक्ष भएकाले पुँजीमा पकड हुन सके संस्कृति पनि फेरिन्छ र स्थितिमा परिवर्तन हुँदै जान्छ ।**

यस्ती जाया सन्तान उत्पादन गरेपछि स्वतन्त्र हुन्थिन् । आतिथ्यताका नाममा साथीलाई पत्नी सुम्पने प्रचलन पश्चिममा पनि रहेको पाइन्छ । प्लुटार्कका अनुसार दार्शनिक सुकरातले आफ्नी पत्नी झान्टिपलाई अल्किवियाडिससँग संसर्ग गर्नका निम्ति पठाएका थिए । यी प्रमाणलाई हेर्दा यौनलाई प्राचीन समाजले सहज रूपमा स्वीकारेको देखिन्छ । किनभने त्यस समयमा निजी सम्पत्तिको अवधारणा त्यति बलियो बनिसकेको थिएन ।

आगोको उपयोग र प्रजापति संस्थाको स्थापना

मानव सभ्यतामा आगोको प्रयोग गर्ने सीपको विकास हुनुले ठूलो क्रान्ति ल्याएको पाइन्छ । मेघ गर्जन भई जङ्गलमा लागेको आगो होस् या अरु नै कुनै कारणले प्रकृतिमा भएको आगो होस्, त्यसको समुचित उपयोग गर्न जान्नु नै परिवार नामक संस्थाको स्थापनाको आधार तय हुनु थियो । किनभने आगोलाई शत्रुबाट बच्नदेखि लिएर अन्य कार्यमा समेत प्रयोग गर्न सकिन्थ्यो । 'अंय अग्नि प्रचानाषढ् सुविरो देव देवासो असहन्न दस्युन्' अर्थात् यो अग्निले दस्युहरूको सेनालाई पराजित गरिदियो (ऋग्वेद, २६३ सूत्र नवौं ऋचा) ।

यो प्रसंगले आगोलाई शत्रुपरास्त गर्ने हतियारका रूपमा प्रयोग गरिने कुरा प्रस्ट पार्दछ । आगोको प्रयोग गर्न सिकेपछि गुफामा जीवन बिताइरहेका मानव समथर भूमिमा स्थानान्तरण हुन सकेका देखिन्छन् । जब समथर भू–भागमा उनीहरू आउँछन्, त्यसपछि उनीहरू स–साना झुपडी बनाई बस्न थाल्छन् । विस्तारै कृषिप्रणालीको विकास हुन थाल्छ र परिवारसँगै निजी सम्पत्तिको अवधारणा सुरु हुन्छ । र, अन्ततः राज्यको उत्पत्ति हुन्छ ।

गुमाएका व्यक्तिकेन्द्रित फिल्म 'वसन्त'
10 min read

शिक्षा

त्रिविका शिक्षाध्यक्ष केसीलाई निमित्त उपकुलपतिको जिम्मा
1 min read

त्रिविले अझै पाएन निमित्त उपकुलपति, कुलपति ओलीको नजर कता ?
3 min read

विद्यार्थी टिकाउदर बढाउन अझै मिहिनेत गर्नुपर्छ : प्रधानमन्त्री ओली
4 min read

आगोलाई प्रयोग गर्न जानेका अङ्गिरसले गुफाको समाजलाई पारिवारिक स्वरुपमा परिवर्तन गराए । त्यसको फलस्वरुप अङ्गिरस शक्तिशाली हुन पुगे र प्रजापति संस्थाको स्थापना भयो । प्रजापतिमध्ये प्रधान उनी नै हुन् । आगोको उत्पत्तिपश्चात् यज्ञ गर्ने चलन चल्न थाल्यो । यज्ञ सामान्यतः आगो बालेर वरपर स्वतन्त्र रूपमा यौनक्रीडा गरिने माध्यम थियो । तैत्तरीय संहिताको प्रथम काण्डमा लेखिएको छ, 'बहिषं वै प्रजापति' अर्थात् बर्हिषको घाँस ओछ्याएर प्रजापतिहरूले प्रजा उत्पन्न गरे । यो यज्ञको अग्निकुण्डवरिपरि घाँस बिछ्याई बिछ्यौनाजस्तो स्थानमा समागम गरिने प्रथाको प्रमाण हो । यज्ञ प्रजननका लागि थियो भन्ने तर्कका अन्य प्रमाण पनि भेटिन्छन् ।

'सोमह्यांह देवयज्यथ्त सुरेता रेतो धिषीय एत्याह सामो वै रेवोधाः तनैवा रेत् आत्मन्धते' अर्थात् प्रजापति यजमान भन्दछन् कि यो सोमरसको देवयज्ञ गरेर प्रचुर मात्रामा रेत (वीर्य) धारण गर्नेछ । यसबाट सोमरस नामक मदिरा पिई अग्निको छेउमा घाँस बिछ्याएर संसर्ग गरी सन्तानोत्पादन गर्ने प्रक्रिया नै यज्ञको आदि अवधारण थियो भन्ने बुझिन्छ ।

प्रजापति संस्थाको स्थापना भएपछि नै समाजमा शासन गर्ने एकखाले प्रणालीको सुरुवात भयो भन्न सकिन्छ । जसका कारण बहुपति प्रथाजस्तो देखिने यौन पद्धति बहुपत्नीमा रुपान्तरण हुन पुग्यो । पछि प्रजापतिहरू यजमान हुन पुगे र प्रजापतिहरूले महिलाको यौनमा एकखाले पकड जमाए । बहुपत्नी भएकै कारण प्रजापतिका सन्तान संख्या बढी हुन गएको हो ।

मातृप्रधान समाज पुरुषप्रधान हुन पुग्नुमा प्रजापति संस्थाको स्थापना प्रमुख कारण बनेको देखिन्छ । यसले महिलाको स्वतन्त्र यौनमा पकड जमाउन सुरु गऱ्यो । तर, प्रजापति संस्थाको स्थापनाकालमा हाडनाताको सम्बन्ध बर्जित थिएन ।

'प्रजापति वै स्वा. दुहितरमध्यायत्' अर्थात् प्रजापतिले आफ्नी छोरीलाई पत्नीभावमा स्वीकार गरे (ऐतरेय बाह्मण ३/३३) ।

यसरी बहुपत्नी प्रथाका कारण सामन्तीको मात्र महिलामा अधिकार रहनु र निम्न वर्गकाहरूले ब्रह्मचर्यमा रहनुपर्ने अवस्था सिर्जना भयो । किनभने तल्लो तहकाले स्त्री नै नपाउने भए । आज पनि विवाह गर्दा सात फेरा लगाइन्छ र स्त्रीलाई इन्द्र, अग्नि, यम, वरुण, कुवेर आदि पाँच देवतालाई अर्पण गरिन्छ ।

> **जमदग्नीकी पत्नी रेणुकाले गान्धर्व चित्ररथलाई केवल कामुक नजरले हेरिरहेकी मात्र थिइन्, ऋषि क्रोधित भई छोरा परशुरामलाई आमाको बध गर्ने आदेश दिन्छन् र छोराले पनि तुरुन्त आमाको बध गरिदिन्छन् ।**

यो बह्मचर्य सुरु हुने बेलामा समाजमा रहेकी स्त्रीमाथिको पहिलो हक शासक वर्गको थियो भन्ने प्रमाण हो । जसरी समाजकी युवतीमा पहिले ती शासकको हक हुन्थ्यो, त्यसै प्रथाको बाछिटा आज पनि विवाह गर्दा हिन्दु दुलहीले पहिले पाँच देवतासँग विवाह गर्नु हो । यसरी सुरु भएको ब्रह्मचर्य प्रथाले पछि गएर नयाँ रूप लिन पुग्यो ।

लिन पुग्यो ।

यौनमा पकडको निरन्तरता

महिलाको यौनमा पितृसत्ताको पकडको क्रमिक उदाहरण तीनवटा कथाको प्रसंगले छर्लङ्ग पार्दछ । महाभारतमा भीष्म युद्धिष्ठिरलाई बताउँछन्:

'एक पटक सुदर्शन ऋषि घरमा नभएका बेला अतिथि आइपुगे । उनकी श्रीमतीले अभ्यर्थना गरिन् । पछि अतिथिले उनीसँग सम्भोग गर्ने इच्छा प्रकट गरे र उनीहरूबीच संसर्ग भयो । सुदर्शन घर फर्केपछि अमोधवतीले सारा वृत्तान्त कहिन् । सो कुरा सुनेपछि प्रसन्न भई सुदर्शनले श्रीमतीलाई आशीर्वाद दिए ।'

चिरकारीका पिता गौतम काम विशेषले आश्रमबाहिर गएका थिए । त्यसैबेला इन्द्र अतिथि भई उनको घरमा आए । उनले गौतमपत्नीसँग संसर्ग गरे । फर्किएर घर आएका गौतमले सारा कुरा थाहा पाएपछि क्रोधित भई छोरा चिरकारीलाई आमाको हत्या गर्ने आदेश दिएर रिसाई जङ्गलतिर गए । चिरकारीले आमालाई मारेनन् । पछि शान्त भई फर्केका गौतम पत्नीसँगै बस्न थाले । *(शान्तिपर्व, अध्याय २६६)*

त्यसैगरी, जमदग्नीकी पत्नी रेणुकाले गान्धर्व चित्ररथलाई केवल कामुक नजरले हेरिरहेकी मात्र थिइन्, ऋषि क्रोधित भई छोरा परशुरामलाई आमाको बध गर्ने आदेश दिन्छन् र छोराले पनि तुरुन्त आमाको बध गरिदिन्छन् ।

यी तीन कथाबाट यो प्रस्ट हुन्छ कि सुदर्शनको कालमा परपुरुष गमन सामान्य थियो । पछि गौतमको समयमा आइपुग्दा त्यो वर्जितजस्तै बन्न पुग्यो र अन्ततः परशुरामले आफ्नी आमाको बध पनि गरे । तर, साथीलाई स्त्री अर्पण गर्ने चलन छिटपुट रूपमा पाणिनीका पालामा पनि रहेको पाइन्छ । उनले द्वैमित्रीजस्तो शब्दको प्रयोग गर्नु त्यसको एउटा प्रमाण हो ।

उल्लेखित तीन प्रसंगले स्त्रीको यौनमाथिको क्रमिक पकडलाई प्रस्ट पार्दछन् । यहाँनेर अर्जुन र उर्वशीबीचको यौनसम्बन्धी वार्तालाई पनि जोड्न सकिन्छ । अर्जुन पछिल्लो समयका मानिस भएका कारण समाजको यौनलाई हेर्ने दृष्टिकोण फरक बनिसकेको थियो र उर्वशीसँग संसर्ग गर्न तयार नभएका हुन् । तर, उर्वशी पुरानो समयकी महिला भएका कारण उनले यौनलाई सामान्य रूपमा लिएकी थिइन् ।

अर्जुनले उर्वशीको यौन प्रस्ताव अस्वीकार गर्नु यौन हाडनाताको सम्बन्धसँग जोडिनु हो । एकापट्टि हेर्दा अर्जुन उर्वशीकै वंश हुन् भने अर्कापट्टिबाट हेर्दा इन्द्रका छोरा हुन् । उर्वशी इन्द्रकी भोग्या अप्सरा हुन् । एकातिरबाट हजुरआमा र अर्कातिरबाट आमाजस्ती उर्वशीसँग हाडनाताको सम्बन्धका कारण अर्जुन संसर्गका लागि तयार भएनन् । तर, उर्वशी स्वतन्त्र यौन पद्धतिसँग अभ्यस्त भएको हुँदा उनलाई सो कुरा सामान्य लागेको हो । यौनमा हुँदै आएको पकड कुन्तीले कर्णलाई जन्मनासाथ त्याग गर्नुबाट पनि प्रस्ट हुन्छ । कर्णले शल्यलाई बाहिक देशका मानिसहरू छाडा छन् भन्नुले पनि स्वतन्त्र यौन पद्धतिप्रतिको महाभारतकालीन दृष्टिकोण प्रस्ट हुन्छ ।

निजी सम्पत्ति र महिला

कृषि प्रणालीको सुरुवात भएसँगै निजी सम्पत्तिको अवधारणा पनि अघि बढ्यो । तत्कालीन समयमा प्रमुख मानिएको धन गोधन नै थियो । वशिष्ठ र विश्वामित्रबीचको खटपट सोही गोधनबाट सुरु भएको थियो *(विश्वामित्र, जङ्गबहादुर शाह)* । तर, विस्तारै पुँजीको स्वरुपमा परिवर्तन आउन थाल्यो । पछि गएर सुन तथा भूमिले पुँजीको रूप लिन पुग्यो । र, विस्तारै पितृसत्तात्मक समाजले महिलालाई पनि निजी सम्पत्तिको रूपमा लिन थालेको पाइन्छ ।

पाणिनीले आफ्नो अष्टाध्यायी नामक ग्रन्थमा द्वन्द्व समासको उदाहरण दिँदै लेखेका छन्, 'दारा च गावः च दारागवम्' अर्थात् महिला र गाई एकै हुन् । माथिको वाक्यांशबाट के प्रस्ट हुन्छ भने महिलालाई गाई अर्थात् निजी सम्पत्तिको रूपमा स्वीकार्न थालिएको थियो । त्यो मान्यता पाणिनीको समयमा रहेकाले उनले यस्तो उदाहरण दिएको हुनुपर्छ । पोलेनिसियामा त लोग्नेहरूले पत्नीको व्यापार नै गरेको पाइन्छ । पछि गएर महाभारतकालमा आइपुग्दा त स्त्रीको रक्षा पुरुषले गर्नुपर्ने भाष्य निर्माण भएको देखिन्छ । त्यो रक्षा निजी सम्पत्तिको रक्षा हो । अझ यो कालमा आइपुग्दा त स्त्रीहरू पुरुषको गर्वको विषय बनिसकेको पाइन्छ ।

अर्जुनले शुभद्राको हरण गर्नु वा भीष्मले अम्बा/अम्बालिकाको हरण गर्नु यी दुवैमा पुरुष अहम् प्रस्ट देखिन्छ । यो महिलालाई आफ्नो निजी सम्पत्ति ठान्ने मानसिकताको उपज नभएर अरु के हुन सक्छ ? अझ त अझ प्राचीन समयमा जस्तै बहुपतिप्रथा द्रौपदीको जीवनमा देखिए पनि त्यो परिवार पुरुषप्रधान परिवार रहन गयो । यसको एउटा कारण थियो बाबुको पहिचान हुनु ।

द्रौपदीलाई दुई–दुई वर्षका लागि पाँच भाइमा बाँड्नु सन्तानसँग बाबुको पहिचान जोड्नु हो । पछि यही मानसिकताका कारण पुरुष जिउँदो छँदा मात्र नभई मरेपछि पनि स्त्रीमा उसको अधिकार रहन्छ भन्ने भाष्यको निर्माण हुन पुगी सती प्रथाको सुरुवात भएको पाइन्छ । तर, महाभारतमा माद्री सती गएको प्रसङ्ग उल्लेख गरिए पनि तत्कालीन समयमा सती प्रथा थिएन भन्ने मत प्रसिद्ध विद्वान् एएस अल्टेकरको छ । अल्टेकर तर्क गर्छन्, 'यदि त्यो समयमा सती प्रथा थियो त अन्य पुरुषका स्त्री किन सती गएनन् ?'

> **तैत्तरीय संहिताको प्रथम काण्डमा लेखिएको छ, 'बहिषं वै प्रजापति' अर्थात् बर्हिषको घाँस ओछ्याएर प्रजापतिहरूले प्रजा उत्पन्न गरे । यो यज्ञको अग्निकुण्डवरिपरि घाँस बिछ्याई बिछ्यौनाजस्तो स्थानमा समागम गरिने प्रथाको प्रमाण हो ।**

सती प्रथा बुद्धको समयमा पनि थिएन र यो निकै पछि वात्सायन तथा कालिदासको समयमा आइपुग्दा अस्तित्वमा थियो भन्ने अल्टेकरको मत छ । महाभारतमा पनि स्त्रीपर्व (२६) मा कौरव मरेपछि रथ जलाइएको प्रसङ्ग आउँछ तर त्यहाँ कुनै पनि स्त्रीलाई अग्निमा जलाइएको छैन (काँणे) ।

बाली मरेपछि सुग्रिव बालीकी श्रीमतीसँगै बसेका थिए, यो मृत्युपर्यन्त महिला पुरुषको निजी सम्पत्ति हुन्छ भन्ने मान्यता स्थापना भइनसक्दाको समयको कुरा थियो । कालिदासको ग्रन्थ कुमारसंभवमा रति सती बन्न तयार देखाइनु मृत्युपछि पनि स्त्रीमा अधिकार जमाउने मान्यता बल्ल त्यो समयमा आइपुग्दा थियो भन्ने आधार हो ।

दुर्योधनको सती गएको देखाइएको छ जुन् महाभारतकालमा थिएन *(पजिसन अफ वुमन इन हिन्दु सिभिलाइजेसन, अल्टेकर, अनुः अङ्ग्रेजीबाट)* ।

यसरी हेर्दा स्वतन्त्र यौन पद्धतिमाथिको कब्जाले महिलालाई जिउँदो छँदाको निजी सम्पत्ति मात्र नभई मृत्युपछि पनि पुरुषको हक रहिरहने भाष्य तयार पार्न सहयोग गऱ्यो । पति मरेको छ महिनापछि विधवाले देवरसँग संसर्ग गरी पुत्र जन्माउन सक्दछे (वशिष्ठ धर्मसूत्र, १७/५५–५६) । तर, मनुअघिका स्मृतिमा यो पाइन्छ कि पति मरेपछि स्त्रीले केवल फलफूल वा कन्दमूल नै खाएर किन शरीर नगलाऊन् तर उनीहरूले अरु कुनै पनि व्यक्तिको नाम लिनु हुँदैन ।

कात्यायनका अनुसार पत्नीले मृत्युपछि पनि अविवाहको नियमलाई मान्दछे भने पुत्रहीन भईकन पनि उसको स्वर्गवास हुन्छ । (धर्मशास्त्रको इतिहास भाग १, डा पाण्डुरङ्ग वामन काँणे, पृष्ठ ३३०) ।

यी उदाहरणबाट नै पतिप्रतिको एकनिष्ठताको क्रमविकासलाई बुझ्न सकिन्छ । वैदिक साहित्य र कुनै पनि गुह्यसूत्रमा नपाइएको सती प्रथा विष्णुपुराण बाहेकका धर्मशास्त्रमा पनि पाइँदैन । विष्णुपुराण (५/३८/२) मा भने कृष्णको मृत्युपछि उनका आठ जना रानी सती गएको चर्चा गरिएको छ । सती प्रथा अलेक्जेण्डरसँगै भारत आएका युनानीले पञ्जाबमा देखेको भनी उल्लेख गरेका छन् । यी प्रमाणअनुसार आफ्नो मृत्युपछि पनि महिलालाई निजी सम्पत्ति ठान्ने प्रवृत्ति निकै पछि विकास भएको देखिन्छ ।

यसैको अर्को रूप सतीप्रथा नरहँदा पनि विधवा विवाह सहज नहुनु हो । महिलालाई सम्पत्तिको रूपमा लिने क्रममा पछि गएर पुरुषको गर्वको विषय बनेको पाइन्छ । त्यस कारण आफ्नो दम्भ देखाउन स्त्रीको पहिरनमा पनि परिवर्तन ल्याएको पाइन्छ । पुरुषले आफ्नो सम्पत्तिको दम्भ पत्नीको गहनामार्फत देखाउन थाले । त्यसको एउटा उदाहरण नथिया हो । अहिले भारतमा महिलाले लगाउने नथिया भर्तृहरिको नाट्यशास्त्रको श्रृङ्गार सामग्रीको सूचीमा पाइँदैन (अल्टेकर) ।

अल्टेकरले पछि गएर नथिया लगाउने चलन चल्नु स्त्रीमार्फत निजी सम्पत्तिको दम्भ देखाउने प्रवृत्ति हो भनेका छन् ।

यसरी हेर्दा, महिलाको यौनमा पितृसत्ताले पारेको पकडका कारण समाजमा महिलाको स्थिति विस्तारै कमजोर हुन थाल्यो । अझ बालविवाह बढ्न थालेपछि गएको महिलाको स्थिति झनै कमजोर हुन पुगेको हुँदा पछिल्ला धर्मग्रन्थमा विदुषीहरूको देन देखिँदैन । किनभने स्त्रीहरूलाई बालविवाह गराई घरको चौघेरामा नै रहन बाध्य बनाइयो ।

इतिहासलाई यो कोणबाट हेर्दा, यौनमा पकड जमाउँदै गई पितृसत्ताले महिलालाई निजी सम्पत्ति बनायो र उनीहरूको स्थितिलाई पछि गएर अति नै कमजोर बनाएको पाइन्छ । महिलाको यस्तो स्थितिमा क्रमिक रूपमा परिवर्तन पनि भएको हो । सत्ताको आधारस्तम्भ पुँजी हो । महिलाको श्रम पुँजीमा रुपान्तरण हुन सकेमा मात्र पितृसत्ताका कारण कमजोर बनेको सामाजिक स्थितिमा निकै परिवर्तन आँउछ । यौन सांस्कृतिक पक्ष भएकाले पुँजीमा पकड हुन सके संस्कृति पनि फेरिन्छ र स्थितिमा परिवर्तन हुँदै जान्छ ।

प्रकाशित मिति: शुक्रबार, साउन ८, २०७८ ०६:१२

शेयर गर्नुहोस्:

त्रिवेणी

प्रतिक्रिया दिनुहोस्

विश्व

अमेरिका-चीन करयुद्धः अमेरिकासँग व्यापार गर्ने देशहरूलाई चीनको कडा चेतावनी

अमेरिका-चीन करयुद्धः अमेरिकासँग व्यापार गर्ने देशहरूलाई चीनको कडा चेतावनी

2 min read

समाचार

कालिकोटमा ट्याक्टर दुर्घटना, चार जनाको घटनास्थलमै मृत्यु

कालिकोटमा ट्याक्टर दुर्घटना, चार जनाको घटनास्थलमै मृत्यु

1 min read

समाचार

चार जनाको मृत्यु हुने गरी तीर्थयात्रु लिएर पाथीभरा जाँदै गरेको जिपमा कसरी लाग्यो करेन्ट ?

चार जनाको मृत्यु हुने गरी तीर्थयात्रु लिएर पाथीभरा जाँदै गरेको जिपमा कसरी लाग्यो करेन्ट ?

2 min read

हाम्रो छनौट

बारम्बारको असफलताबाट उठेर

संसारभरका स्टार्टअप सोच भएका युवालाई सफल बनाइरहेका खगेन्द्र (भिडियो)

फेरि उठेर आफ्नो उद्यमलाई एक कदम अगाडि बढाउन भने रोकेन । त्यसो त उनले ओयाको परिकल्पना गर्दै धेरै मेन्टरहरूले सुझाएका पनि थिए, 'यस्तो व्यावसायिक मोडल व्यवहारतः सफल हुँदैन ।'

कर्पोरेट

9 min read

समाचार

तस्वीरमा हेर्नुस् २०८१ मा भएका महत्त्वपूर्ण घटनाक्रमहरू (फोटो फिचर)

२०८१ ले सामाजिक, राजनीतिक, आर्थिकलगायतका क्षेत्रहरूमा नेपाल र नेपालीलाई धेरै प्रभावित पार्‍यो ।

7 min read

समाचार

नयाँ वर्षः निराशा चिरेर 'फ्रेस स्टार्ट'को पर्खाइ

हिजोसम्म हामीले आशाभन्दा धेरै निराशाका कुरा गर्‍यौं । अब आशाको कुरा गरौं । किनकि, अगाडिको हाम्रो गन्तव्य सुगम बनाउने कि दुर्गम त्यो हाम्रै सीप, सिर्जना र मिहिनेतमा निर्भर छ

8 min read

कर्पोरेट

'नेपाटप सब ठीकठाक' विज्ञापनको मन्त्रले बनेको ब्रान्ड (भिडियो)

त्यो हुटहुटीले व्यावसायिक सफलताको बाटो मात्र कोर्दै थिएन, देशलाई नै आत्मनिर्भरतातर्फ डोर्‍याउँदै थियो भन्ने उनले त्यतिबेला सोचेकै थिएनन् ।

11 min read